

İslam'da Borçlanma Adabı

Kıymetli Müslümanlar!

Toplumda borç ilişkilerini düzenleyen borçlar hukuku kuralları, hayatın her safhasında insanın iç içe olduğu ve ilgilendiği konulardan oluşmaktadır.

Borç ilişkileri insan hareket ve faaliyetlerinin her çeşidinde; ihtiyaçların her karşılanış biçiminde, hayatın küçük ve büyük çaptaki her atılımında, özet olarak yaşamak ve gelişmek isteğinin her ifadesinde gözükmetedir.

Bir kimseye ödünç olarak bir miktar para veya buğday verilmesi, kullanıp sonradan iade edilmek üzere bir kitabın, paltonun bırakılması veya bazı kıymetli evrakın, mücevherlerin saklanmak üzere birine emanet edilmesi hallerinde ve her alım satım, kira muamelesi neticesinde taraflar arasında bir borç ilişkisi meydana gelmektedir.

Kur'an ve Sünnette borçlar hukuku ve borç ilişkisi için temel teşkil edecek birtakım dinî, ahlâkî ve hukukî esaslar belirtilmiş, İslâm hukukunun genel gelişim seyrine paralel olarak borçlar hukuku da başta alışveriş (bey') olmak üzere kira ve iş akdi (icâre), şirket, sarf, selem ve benzeri özel borç münasebetlerinin ayrı ayrı tanzim ve tedvini şeklinde gelişmiştir

Borç terimi Türkçe'de birbirinden farklı üç mânada kullanılmaktadır. En geniş kapsamıyla borç (veya borç ilişkisi), iki veya daha fazla kişi arasında birini diğerine veya her ikisini birbirine karşı bir edimde (edâ) bulunmakla yükümlü kılan hukukî bağıdır. Sadece bir tarafın edimde bulunmakla yükümlü olduğu borç ilişkisine tek taraflı, her iki tarafın yükümlü olduğu borç ilişkisine de iki taraflı borç denir. Daha dar manada borç, taraflardan yalnız birisinin diğerine karşı yerine getirmekle yükümlü olduğu şeyi yani edimi ifade eder. Bu edim, herhangi bir şeyi yapma veya verme şeklinde müsbet olabileceği gibi yapmaktan kaçınma şeklinde menfi de olabilir. En dar mânasıyla borç ise para borçlarını ifade etmektedir (*Mecelle*, md. 32, 252); kelime Türkçe'de daha çok bu anlamda kullanılır. Bunun yanında para borçlarının özel bir türü olan ödünç alma ve vermeye de karz denir.

Borç Vermenin Fazileti:

Borç vermek Yüce Rabbimiz tarafından teşvik edilmiş ve borç verenin sanki Rabbimize borç vermiş gibi olacağı hatırlatılarak, Rabbimizin katında da mükâfatının çok olacağı bildirilmiştir.

مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ وَلَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ

“Kim Allah'a güzel bir ödünç (borç) verecek olursa, Allah da onun karşılığını kat kat verir ve ayrıca onun çok değerli bir mükâfatı da vardır.”¹

مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْسُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

“Verdiğinin kat kat fazlasını kendisine ödemesi için Allah'a güzel bir borç (isteyene faizsiz ödünç) verecek yok mu? Darlık veren de bolluk veren de Allah'tır. Sadece O'na döndürüleceksiniz.”²

Kıymetli Kardeşlerim!

¹ Hadid, 57/11

² Bakara, 2/245.

İslam dini, darda olanlara yardım edilmesini en faziletli davranışlar arasında göstermiş ve Peygamberimiz de (sav) hayatında böyle güzel ahlak ve cömertlik uygulamalarıyla bizlere en güzel örneğini sunmuştur. Buna örnek olarak şu rivayeti gösterebiliriz:

Peygamber Efendimiz (sav) Zâtürrikâ Gazvesi'nden dönerken, Hz.Câbir'le sohbet ediyordu. Yeni evlendiğini, bu sebeple pek çok borcu olduğunu öğrenince neye malik olduğunu sordu. O da yalnız bir devesinin olduğunu söyledi. Bunun üzerine Hazret-i Peygamber, onu borçtan kurtarmak için Câbir'den devesini kendisine satmasını istedi. Pazarlık yapıldı. Efendimiz, Medine'ye varınca ücretini takdim etmek üzere Câbir'in devesini satın aldı.

Medine'ye vardıklarında Câbir (ra), deveyi getirdiğinde Rasulullah (sav), tespit edilen ücreti ödedi. Alış-veriş akdi bittikten sonra Rasûlullâh (sav), deveyi de Hz. Câbir'e hediye olarak verdi. Bu olay Müslümanları o derece duygulandırdı ki, hâdisenin gerçekleştiği geceye «leyletü'l-baîr» (deve gecesi) dediler. O gece Hazret-i Peygamber, ayrıca Hazret-i Câbir için 25 defa istiğfar etti.³

Yüce Rabbimiz borcun yazılmasını emretmiş ve bu hususta ihmalkâr davranılmaması gerektiğini de bildirip, borçla ilgili detaylı açıklamalarda bulunarak insanların bu meseleyi önemsemesi gerektiğini belirterek şöyle buyurmuştur:

'Ey iman edenler! Belirlenmiş bir süre için birbirinize borçlandığınız vakit onu yazın. Bir kâtip onu aranızda adaletle yazsın. Hiçbir kâtip Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan geri durmasın; (her şeyi olduğu gibi) yazsın. Üzerinde hak olan kimse (borçlu) da yazdırsın, Rabbinden korksun ve borcunu asla eksik yazdırmamasın. Şayet borçlu sefih veya akli zayıf veya kendisi söyleyip yazdıramayacak durumda ise, velisi adaletle yazdırsın. Erkeklerinizden iki de şahit bulundurun.'⁴

Muhterem Müslümanlar

Peygamberimiz (sav) gereksiz yere borca girmekten kaçınılması gerektiğini ve borçlanan kişinin zillet altında yaşayacağını hatırlatmış ve şöyle buyurmuştur:

الَّذِينَ رَأَوْهُ فِي الْأَرْضِ فَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَذِلَّ عَبْدًا وَضَعَهُ فِي عُنُقِهِ

"Borç Allah'ın yeryüzündeki zillet boyunduruğudur, Allah bir kulu zelil etmek dilerse onu boynuna geçirir."⁵

إِنَّ الرَّجُلَ إِذَا عَرِمَ حَدَّثَ وَكَذَّبَ وَوَعَدَ فَأَخْلَفَ

"Kişi borçlanınca konuşur, yalan söyler, vâdeder, sözünü tutmaz."⁶

إِيَّاكُمْ وَالَّذِينَ فَاتَهُ هُمْ بِاللَّيْلِ وَمَدْلَةٌ بِالنَّهَارِ

"Borçtan kaçının zira o, gece keder, gündüz de zillet vesilesidir."⁷

Borçlu Olarak Ölenin Durumu:

Rasulullah (sav) buyurdu ki:

صَاحِبُ الدَّيْنِ مَعْلُولٌ فِي قَبْرِهِ لَا يَفُكُّهُ إِلَّا قَضَاءُ دَيْنِهِ

"Borçlu ölen kimse kabirde bağlıdır, onu kurtaracak tek şey borcunun ödenmesidir."⁸

³ Buhârî, Cihad, 49; Büyü' 34; Müslim, Müsâkât, 109.

⁴ Bakara, 2/ 282-283.

⁵ Hakim, Müstedrek, II, 29, 2210.

⁶ Buhârî, İstikraz 10.

⁷ Buhârî, Mezâlim 10, Rikak 48; Tirmizî, Kıyâmet 2.

Rasûlullâh (sav) buyurdular ki:

إِنَّ مِنْ أَعْظَمِ الذُّنُوبِ عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى أَنْ يُلْقَاهُ بِهِ عَبْدٌ بَعْدَ الْكِبَائِرِ الَّتِي نَهَى اللَّهُ عَنْهَا، أَنْ يَمُوتَ رَجُلٌ، وَعَلَيْهِ دَيْنٌ لَا يَدَعُ لَهُ قِضَاءً.

*Allâhu Teâlâ nazarında, bir kulun Allah tarafından yasaklanan günahlardan sonra, beraberinde getirebileceği en büyük günahlardan biri, kişinin ödenecek karşılık bırakmadan üzerinde borç olduğu halde ölmesidir.*⁹

Rasûlullâh (sav) buyurdu ki:

مَنْ كَانَتْ لَهُ مَظْلَمَةٌ لِأَخِيهِ مِنْ عَرَضِهِ أَوْ شَيْءٍ، فَلْيَتَحَلَّلْهُ مِنْهُ الْيَوْمَ، قَبْلَ أَنْ لَا يَكُونَ دِينَارٌ وَلَا دِرْهَمٌ، إِنْ كَانَ لَهُ عَمَلٌ صَالِحٌ أُخِذَ مِنْهُ بِقَدْرِ مَظْلَمَتِهِ، وَإِنْ لَمْ تَكُنْ لَهُ حَسَنَاتٌ أُخِذَ مِنْ سَيِّئَاتِ صَاحِبِهِ فَحُمِلَ عَلَيْهِ

*"Kimin üzerinde kardeşine karşı urz veya başka bir şey sebebiyle hakkı varsa, dinar ve dirhem bulunmadığı gün gelmezden önce daha burada iken helalleşsin. Aksi takdirde o gün, sâlih bir ameli varsa, o zulmü nispetinde kendinden alınır. Eğer hasenatı yoksa arkadaşının günahından alınır, kendisine yüklenir."*¹⁰

Ebû Katâde anlatıyor; "Rasûlullâh (sav) namazını kıldırması için bir cenaze getirildi. Rasûlullâh (sav) cenaze namazını kıldırarak istemeyip, şöyle dedi:

صَلُّوا عَلَيَّ صَاحِبِكُمْ فَإِنَّ عَلَيْهِ دَيْنًا

"Onun üzerinde borç var, arkadaşınızın namazını siz kılın!". Ben:

هُوَ عَلَيَّ يَا رَسُولَ اللَّهِ

"(Borç) benim üzerime olsun, ey Allah'ın Resûlü" dedim.

قَالَ بِالْوَفَاءِ؟ "Sadâkatle mi?" dedi.

قُلْتُ بِالْوَفَاءِ. فَصَلَّى عَلَيْهِ

"Sadâkatle!" dedim. Bunun üzerine cenazenin namazını kıldı.¹¹

Rasûlullâh (sav) buyurdu ki:

يُغْفَرُ لِلشَّهِيدِ كُلِّ ذَنْبٍ إِلَّا الدَّيْنَ

"Şehidin, borcu hâriç bütün günahları affedilir"¹²

Borçluya Kolaylık Göstermek:

وَإِنْ كَانُوا عُسْرَةَ فَنظِرَةٌ إِلَى مَيْسِرَةٍ وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

⁸ Buhârî, İstikrâz 12, Havâlât 1, 2; Müslim, Müsâkât 33, (1564).

⁹ Ebû Dâvud, Büyû 9, (3342).

¹⁰ Buhârî, Mezâlim 10, Rikâk 48; Tirmizî, Kıyamet 2.

¹¹ Nesai, Cenaiz, 67.

¹² Müslim, İmaret, 118.

Eğer (borçlu) darlık içinde ise, eli genişleyinceye kadar ona mühlet vermek (gerekir). Eğer (gerçekleri) anlarsanız bunu sadakaya (veya zekâta) saymak sizin için daha hayırlıdır.¹³

Rasûlullâh (sav) buyurdu ki:

مَنْ أَنْظَرَ مُعْسِرًا أَوْ وَضَعَ عَنْهُ أَظْلَهُ اللَّهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ

"Kim borçluya mühlet tanır veya onu bağışlarsa, Allah, kendi gölgesinden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı günde (kıyamet gününde) onu gölgesinde gölgelendirir."¹⁴

Rasûlullâh (sav) buyurdu ki:

مَنْ أَنْظَرَ مُعْسِرًا فَلَهُ بِكُلِّ يَوْمٍ مِثْلُهُ صَدَقَةٌ قَبْلَ أَنْ يَحِلَّ الدَّيْنُ فَإِذَا حُلَّ الدَّيْنُ فَأَنْظَرَهُ فَلَهُ بِكُلِّ يَوْمٍ مِثْلَاهُ صَدَقَةٌ

"Kim bir fakire borç verirse, tanıdığı vâdeden önce geçen her gün, alacağı para kadar sadaka vermiş gibi sevaba nail olur. Ödeme günü gelince ertelerse, her gün için iki misli sadaka vermiş gibi sevaba nail olur."¹⁵

Rasûlullâh (sav) buyurdu ki:

حُوسِبَ رَجُلٌ مِمَّنْ كَانَ قَبْلَكُمْ، فَلَمْ يُوَجَدْ لَهُ مِنَ الْخَيْرِ شَيْءٌ، إِلَّا أَنَّهُ كَانَ يُخَالِطُ النَّاسَ، وَكَانَ مُوسِرًا، فَكَانَ يَأْمُرُ غُلَمَانَهُ أَنْ يَتَجَاوَزُوا عَنِ الْمُعْسِرِ، قَالَ: " قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: نَحْنُ أَحَقُّ بِذَلِكَ مِنْهُ تَجَاوَزُوا عَنْهُ

"Sizden önce yaşayanlardan biri ölünce hesaba çekildi. Teraziye girecek hiçbir hayrı yoktu. Ancak zengindi, insanlara karışır, borç verir, hizmetçisine de: Darda olanların borçlarını bağışlamalarını emrederdi. Allâhu Teâlâ hazretleri de onun hakkında şöyle buyurdu:

"Böyle davranmaya biz ondan daha layıgız, günahlarını bağışlayıverin" diye emretti."¹⁶

-Ebû Katâde, bir borçlusunu (para talep etmek üzere) aramıştı. O, kendisinden gizlendi. Bilahare adamı buldu. Ancak: "Dardayım" dedi. Bunun üzerine:

"Allah'a yemin eder misin?" diye sordu. Borçlu:

"Vallahi" diye yemin etti. Ebû Katâde:

فَأَبَى سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ يَقُولُ: مَنْ سَرَّهُ أَنْ يُنَجِّيَهُ اللَّهُ تَعَالَى مِنْ كُرْبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلْيُنْفِسْ عَنِ الْمُعْسِرِ أَوْ يَضَعْ عَنْهُ.

"Ben Rasûlullâh'ın, "Kim Allah'ın kendisini kıyamet gününün sıkıntısından kurtarmasını isterse darda olana nefes aldırсын veya tamamen bağışlayıversin" dediğini işittim" dedi."¹⁷

Rasûlullâh (sav) buyurdular ki:

كَانَ فِيمَا كَانَ قَبْلَكُمْ تَاجِرٌ يُدَايِنُ النَّاسَ. فَكَانَ إِذَا رَأَى مُعْسِرًا قَالَ لِفَتِيَانِهِ: تَجَاوَزُوا عَنْهُ لَعَلَّ اللَّهَ يَتَجَاوَزُ عَنَّا فَتَجَاوَزَ اللَّهُ عَنْهُ.

¹³ Bakara, 2/ 280.

¹⁴ Buhârî, Ferâiz 15; Müslim, Ferâiz, 16; Ebû Davûd, Buyû, 9.

¹⁵ İbn-i Mâce, Sadakât, 14

¹⁶ Müslim, Müsâkât 30; Ahmed İbni Hanbel, Müsned, IV, 120

¹⁷ Müslim, Müsâkât, 32; Ahmed, II, 23.

"Sizden önce yaşayanlardan bir tüccar vardı. Halka borç verirdi. Borçluları arasında fakir görürse hizmetçilerine: "Onun borcundan vazgeçin, böylece Allah'ın da bizim günahlarımızdan vazgeçeceğini umarız" derdi. Allah da onun günahlarından vazgeçti."¹⁸

Rasûlullâh (sav) buyurdu ki:

رَجِمَ اللَّهُ رَجُلًا سَمَحًا إِذَا بَاعَ، وَإِذَا اشْتَرَى، وَإِذَا افْتَضَى

*Satarken, alırken, alacağını talep, borcunu eda ederken kolaylık gösteren kimseye Allah rahmet eylesin!*¹⁹

Borcu Ödemede Samimi Olmak:

Rasûlullâh (sav) buyurdu ki:

مَا مِنْ أَحَدٍ يَدَّانُ دَيْنًا فَيَعْلَمُ اللَّهُ تَعَالَى أَنَّهُ يُرِيدُ قَضَاءَهُ إِلَّا آدَاهُ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ فِي الدُّنْيَا

*"Bir borçla borçlanan bir kimsenin ödeme niyetinde olduğunu Allah bilince, onun borcunu Allah mutlaka dünyada iken öder."*²⁰

Ödememe Niyetiyle Borç Almak:

Rasûlullâh (sav) buyurdu ki:

مَنْ أَخَذَ أَمْوَالَ النَّاسِ يُرِيدُ آدَاءَهَا أَدَّى اللَّهُ عَنْهُ، وَمَنْ أَخَذَهَا يُرِيدُ إِتْلَافَهَا أَتْلَفَهُ اللَّهُ تَعَالَى.

*Kim, ödemek arzusu ile insanların malını alır ise, Allah (onun borcunu) ona bedel eda eder. Kim de telef etmek niyetiyle halkın malını alırsa Allah onu telef eder."*²¹

Borç Ödemeyi Geciktirmek:

Rasulullah (sav) buyurdular ki:

مَطْلُ الْغَنِيِّ ظُلْمٌ

*"Borcunu ödeyebilecek durumda olan zengin kimsenin ödemeyi geciktirmesi zulümdür."*²²

Rasulullah (sav) buyurdular ki:

لَيْئُ الْوَأَجِدِ يُجَلُّ عِرْضُهُ وَعُقُوبَتُهُ

*"Zengin borcunu savsaklaması, haysiyetinin ihlal edilmesini ve cezalandırılmasını helâl kılar."*²³

Borcu Fazlasıyla Ödemek

Câbir İbn-i Abdullah anlatıyor: Ben (Tebük seferinden dönüşümde) Rasûlullâh (sav)'e geldim. Rasûlullâh (sav) duhâ vakti (Medine) Mescidi'nde bulunuyordu. Bana: Haydi iki rekât namaz kıl! buyurdu. Benim, Resûlullah'ta(sav) (deve satışından) alacağım vardı. Rasûlullâh (sav) bana alacağımı verdi ve (bir kırat da) ziyade eyledi.²⁴

¹⁸ Buhari, Sulh 10; Müslim, Müsakat 19.

¹⁹ Buhârî, Büyû' 16; İbni Mâce, Ticârât 38

²⁰ Nesâi, Büyü 99, (7, 315); İbnu Mâce, Sadakât 10, (2408).

²¹ Buhârî, "İstikrâz", 2.

²² Buhari, İstikraz 12, Havalat 1,2; Müslim, Müsakat 33.

²³ Ebu Davud, Akdiye 29, (3628); Nesai, Büyü 100, (7, 316); İbnu Mace, Sadakat 18, (2427).

²⁴ Buhari, Büyü, 34, Hibe, 23; Müslim, Müsâkât, 109-115.

Borç Alıp Verirken Tarafların Dikkat Edeceđi Hususlar:

Borç veren:

- Sırf Allah rızası için bir mümin kardeşinin sıkıntısını gidermeyi gaye edinmeli.
- Borca herhangi bir menfaati karıştırmamalı.
- Elinden geldiğince kolaylık göstermeli; bilhassa borçlu samimi bir şekilde ödemeye gayret ettiği hâlde bunda muvaffak olamıyorsa, ona mühlet vermeli.
- Eğer hâli vakti yerinde ise ve buna mukabil muhatap çok fakir ve garipse, verdiđi borcu sadaka yerine saymalı, rencide etmemeli.

Borç alan:

- Çok zaruri olmadıkça borca girmemeli.
- Ancak hayatî zaruretlar karşısında kifayet miktarı borç almalı,
- Lüks ve israf gibi harcamalar yapmamalı,
- Ödemek niyet, gayret ve azminde samimi olmalı,
- Borçlu, alacaklının iyi niyet ve güzel davranışını istismar ve suiistimal etmemeli, zira böyle davrananlar, gerçek ihtiyaç sahiplerinin rızıklarına mâni olup zarar vermektedirler.
- Aldığı miktarın değer kaybına yol açacak tarzda borç almamalı, özellikle uzun vadeli borçlarda değer kaybı olmayacak şekilde borçlanmalı (tabi borç veren şahsın hususi müsamahası ayrı),
- Ödemede vaktini geciktirmemeli, bilhassa borçlu kimse ödeyebilecek durumda bir imkân sahibi ise tam vaktinde ödemeyi yapmalıdır. İmkânlar müsait değilse mazeretini bildirip mühlet istemelidir.
- Borcunu asla ahirete bırakmamalıdır. Yâni borç alan, kifayet miktarı ile yetinip, borcunu ödeme gayreti içinde olmalı, alacaklı da borç verme faziletine yeni bir fazilet ilave edercesine bir müsamaha içinde bulunmalıdır...

Rabbim hepimizi rızası istikametinde yaşayıp, helal kazançla hayatını devam ettiren kullarından eylesin.

Aydın ÖÇALAN

İl Uzman Vaizi

